

УДК 343.9

<https://doi.org/10.34142/23121661.2025.41.16>

orcid.org/0000-0002-6019-1086

© Павленко Т.А., 2025

orcid.org/0000-0002-8703-7003

© Корабель М.Г., 2025

Т.А. Павленко, М.Г. Корабель

**ПОРТРЕТ ЖЕРТВИ ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА ТА ЙОГО ВАЖЛИВІСТЬ
ДЛЯ ПРОЦЕСУ ДОСУДОВОГО
РОЗСЛІДУВАННЯ**

T. Pavlenko, M. Korabel

**PORTRAIT OF A DOMESTIC VIOLENCE
VICTIM AND ITS IMPORTANCE FOR THE
PRE-TRIAL INVESTIGATION PROCESS**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблематики кримінологічного портрету жертви домашнього насильства та його впливу на проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення істини у справі. Визначено, що жертвою домашнього насильства є фізична особа, яка зазнала певних негативних наслідків (фізичного, психологічного, сексуального, психоемоційного, економічного характеру) як результат вчинення щодо неї проявів домашнього насильства, незалежно від того чи визнана така особа потерпілою у встановленому законом порядку та чи вважає себе такою, що зазнала шкоди внаслідок домашнього насильства. Наголошено, що проблема домашнього насильства є гендерно обумовленою. Визначено, що і жінки, і чоловіки, і діти як жертви домашнього насильства мають певні спільні риси: низька самооцінка, невпевненість у собі, постійне відчуття провини, соціальна ізоляція, різного роду залежність від кривдника. На основі вивчення експертних досліджень, зроблено висновок, що жінки, чоловіки та діти як жертви домашнього насильства також мають певні відмінні характеристики, відтак, виокремлено специфічні індивідуально-психологічні особливості (риси) жертв домашнього насильства залежно від статі та віку. Наголошено, що ґрунтовне розуміння індивідуально-психологічних особливостей жертв домашнього насильства, їх поведінки, взаємовідносин з оточуючими (в тому числі з кривдником), характеру, схильностей та звичок може бути підставою для побудови версії про особу кривдника, тобто може допомогти слідчим вибудувати криміналістичний портрет кривдника, що, в свою чергу, стане в нагоді на етапі досудового розслідування. Зауважено, що під час досудового розслідування фактів домашнього насильства значна частина інформації, що є важливою для процесу доказування, отримується саме під час допиту потерпілих від домашнього насильства та можливих свідків, відтак, наголошено, що усвідомлення психоемоційних особливостей жертви може суттєво допомог-

ти встановити психологічний контакт з нею під час проведення різних слідчих (розшукових) дій (наприклад, допиту), що є важливим для належного та якісного проведення досудового розслідування.

Ключові слова: кримінологічний портрет жертви домашнього насильства, потерпілий, жертва, віктимізація, домашнє насильство, кримінальне правопорушення, допит, тактика допиту, процесуальні дії, слідчі (розшукові) дії, криміналістична версія, досудове розслідування.

Abstract. The article is devoted to the study of the issues of the criminological portrait of a victim of domestic violence and its impact on the conduct of procedural actions aimed at establishing the truth in the case. It is determined that a victim of domestic violence is an individual who has suffered certain negative consequences (physical, psychological, sexual, psycho-emotional, economic) as a result of domestic violence, regardless of whether such a person is recognized as a victim in accordance with the procedure established by law and whether he or she considers himself or herself to have suffered harm as a result of domestic violence. The author emphasizes that the problem of domestic violence is gender-based. It is determined that both women, men and children as victims of domestic violence have certain common features: low self-esteem, lack of self-confidence, constant feelings of guilt, social isolation, and various kinds of dependence on the abuser. Based on the study of expert research, it is concluded that women, men and children as victims of domestic violence also have certain distinctive characteristics, and therefore, specific individual psychological characteristics (traits) of victims of domestic violence are identified depending on their gender and age. It is emphasized that a thorough understanding of the individual psychological characteristics of victims of domestic violence, their behavior, relationships with others (including the offender), character, inclinations and habits may be the basis for building a version of the offender's identity, i.e., it may help investigators to build a portrait of the offender, which, in turn, will be useful at the pre-trial investigation stage. It is noted that during the pre-trial investigation of domestic violence, much of the information that is important for the process of proof is obtained during the interrogation of victims of domestic violence and possible witnesses, and therefore, it is emphasized that awareness of the psycho-emotional characteristics of the victim can significantly help to establish psychological contact with her during various procedural actions (for example, interrogation), which is important for the proper and high-quality conduct of the pre-trial investigation.

Key words: criminological portrait of a victim of domestic violence, victim, victimization, domestic violence, criminal offense, interrogation, procedural actions, investigative (search) actions, forensic version, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Проблема домашнього насильства в нашій країні все більше актуалізується. Так, у 2023 році Національна поліція України зареєструвала понад 291 тисячу фактів домашнього насильства, що на 20% більше, ніж у 2022 році. Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень збільшилась на 80% – з 1498 до 2701 [1]. Така тенденція, на жаль, збереглася й у 2024 року. На жовтень 2024 року в Україні було відкрито 8185 кримінальних проваджень, пов'язаних із домашнім насильством, що, знову ж таки, на 80% більше, ніж у 2023-му році [2]. І ми маємо розуміти, що це лише офіційні цифри, реальність, вочевидь, є ще більш гнітючою. Задля покращення ситуації

з попередження, протидії проявам домашнього насильства важливою є робота, спрямована на вивчення кримінологічних характеристик особи жертви домашнього насильства, що позитивно вплине на процес досудового розслідування таких правопорушень, адже сприятиме і належній роботі (проведення допиту та інших процесуальних дій) з жертвою насильства, і визначенню особливостей особи кривдника, що полегшить роботу правоохоронців й у цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питання жертви кримінального правопорушення в різні часи привертало увагу багатьох фахівців. Зокрема, таких науковців як О.М. Джужа, А.І. Долгова, В.О. Туляков, Д. Виговський, Т. Нікіфорова, О.І. Резнікова та ін. Проблематиці характеристики жертви домашнього насильства, зокрема, приділяли увагу такі дослідники С.М. Авраменко, А.Р. Мельник. Основні питання підготовки, планування та проведення допиту потерпілих осіб та свідків кримінальних правопорушень, зокрема важливість встановлення контакту між представником правоохоронного (судового) органу та потерпілим вивчав В.Ю. Шепітько. Окремі аспекти допиту свідка або потерпілого від насильницьких посягань визначає у своїх працях М.Г. Корабель. Проте питання важливості взаємозв'язку вивчення кримінологічного портрету жертви домашнього насильства і його впливу на процес подальшого проведення досудового розслідування, створення криміналістичного портрету кривдника належним чином не досліджене.

Метою наукової статті є виокремлення спільних (характерних) та специфічних (відмінних) індивідуально-психологічних особливостей (рис) жертв домашнього насильства та визначення важливості розуміння кримінологічного портрету жертви для проведення належного, якісного досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Жертвою кримінального правопорушення з точки зору кримінологічної науки прийнято вважати фізичну особу, яка зазнала певних негативних наслідків (фізичних, психологічних тощо) як результат вчинення щодо неї кримінального правопорушення, незалежно від того чи визнана така особа потерпілою у встановленому законом порядку та чи взагалі вважає себе такою, що зазнала шкоди. В контексті питання вивчення портрета жертви домашнього насильства вагоме значення має той факт, що жертвою визнається по-перше, особа яка сама навіть може не усвідомлювати, що щодо неї вчинено домашнє насильство, по-друге, особа, що у встановленому законом порядку невизнана потерпілою від кримінального правопорушення, адже, як свідчать дослідження, велика кількість постраждалих продовжує жити з кривдником, не звертаючись по допомогу (отже офіційно статусу потерпілого не набувають), вважають, що домашнє насильство – це суто внутрішня проблема [2]. Зазначимо, що в кримінологічній науці є думка, що «поняття «жертва» означає не лише особу, яка безпосередньо

зазнала якихось негативних наслідків внаслідок вчинення проти неї злочину (кримінального правопорушення – авт.), а й будь-яку особу, що постраждала від невдач, нещасливого збігу обставин тощо» [3, с. 179–180]. Загалом, зауважимо, що, наприклад, досліджуючи питання домашнього насильства, ми не будемо розглядати як жертву, особу, що зазнала шкоди внаслідок стихійного лиха тощо. Проте, якщо ми говоримо про процес віктимізації, «збіг тяжких життєвих обставин, фізична чи психічна травма, схильність до звернення по допомогу як інструменту покращення свого життя різних шахраїв (віщунів, екстрасенсів тощо), таке «психологічне» розуміння «потенційної жертви» має право на існування і може бути застосоване у кримінологічному дослідженні» [3, с. 180], зокрема й при дослідженні портрету жертви (потенційної жертви) домашнього насильства.

Звернемо увагу на питання кримінологічної характеристики (портрету) жертв домашнього насильства. Перше на чому ми можемо акцентувати увагу це той факт, що на сьогоднішній день проблема домашнього насильства є гендерно детермінованою. Таке твердження ґрунтується на статистичних даних. Зокрема, за даними державної статистики, кількість звернень від жінок та чоловіків пропорційно дорівнює 80 на 20. Відмічаються випадки, коли ця пропорція збільшується. 85% звернень складають жінки, а 15% – чоловіки [4]. Отже, беззаперечним є той факт, що постраждалими від домашнього насильства переважно є жінки. Разом з тим, якщо проаналізувати статистику звернень на гарячу лінію ГО «Ла Страда-Україна», чоловіча частка станом на 2024 рік зростає. 75% звернень громадська організація отримує від жінок і 25% звернень – від чоловіків [4]. Як відомо, такі звернення є конфіденційними, інформація, отримана від особи, яка звертається по допомогу, за консультацією розголошенню не підлягає, отже чоловіки відчувають певну «безпечність» таких звернень. «Чоловіки, звертаючись на гарячу лінію ГО «Ла Страда-Україна» (на національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації), розуміють, що вони не підпадуть під вплив стереотипних уявлень у суспільстві та зможуть отримати допомогу» [5, с. 208].

Разом з тим, якщо говорити про дітей, які страждають від випадків домашнього насильства, то ситуація є дещо іншою. І хлопчики, і дівчатка звертаються по допомогу (на національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації) практично однаково, тобто близько 50 на 50 відсотків, похибка, залежно від року, може скласти близько 5%.

Тобто, можемо зробити певний висновок, що діти переважно не просто однаково страждають від домашнього насильства, незалежно від гендеру, а й звертаються по допомогу також «рівномірно» [4].

Друге, що привертає увагу це те, що можна виокремити деякі спільні риси потерпілих від домашнього насильства. Зокрема, це «низька самооцінка, невпевненість у собі, постійне відчуття провини, навіть коли це не так, соціальна ізоляція та залежність від кривдника (психологічна, економічна, емоційна, сексуальна або фізична)» [6, с. 246].

Але, все ж таки, і це третій момент, жінки, чоловіки та діти як жертви домашнього насильства мають певні відмінні риси, про що свідчать дослідження експертів у даній галузі.

З урахуванням того факту, що саме жінки переважно стають жертвами домашнього насильства, перш за все виокремимо певні характерні ознаки, що притаманні жінкам-жертвам домашнього насильства. Це, як правило, «пасивно-споглядальна позиція, наявність почуття страху, тривожність, терплячість, що доходить до жертвності, ригідність установок, також спостерігається невпевненість в собі, залежність від чоловіка, невірноваженість, яка може виявлятися у підвищеній емоційності, вразливості або неадекватних реакціях, агресивності» [7]. Також можна зазначити, що жінки, які потерпають від домашнього насильства, часто мають «виражені акцентуації характеру – депресивну, тривожну, демонстративну. Також у таких жінок може спостерігатися низький рівень самоусвідомлення, тобто вони погано усвідомлюють себе як людину, втратили власне Я, не орієнтуються у своїх потребах та бажаннях» [7]. Є доволі розповсюджене міркування, що однією з особливостей жінки-жертви домашнього насильства є невисокий освітній та культурний рівень. Таке міркування не позбавлене обґрунтованості. Оскільки відомим є факт, що загальний високий рівень інтелекту дає можливість не піддаватися впливу інших та відстоювати власну думку, що є важливою навичкою у протистоянні з кривдником.

Не можна залишати поза увагою певні особливості портрету жертви домашнього насильства в умовах війни. Психологічний стан жертви має бути врахований обов'язково, оскільки військові дії можуть призводити до стресу, посттравматичного стресового розладу та інших порушень, що можуть негативно впливати як на поведінку кривдника, так і на поведінку жертви, тобто, як вже зазначалося, такі обставини можуть суттєво вплинути на процес віктимізації. Така риса є характерною і для жінок, і для чоловіків, і для дітей, що теж необхідно враховувати.

Якщо говорити про кримінологічний портрет чоловіків-жертв домашнього насильства, то в більшості риси, що характеризують чоловіків-жертв, співпадають з рисами, які притаманні жінкам-жертвам домашнього насильства. Проте є і деякі особливості: перше, це «зловживання чоловіками сильнодіючими речовинами (алкоголь, наркотики тощо), що суттєво впливає на поведінку чоловіка, і створюються умови за яких жінка (дружина, мати тощо) не маючи інших важелів впливу вдається до психологічного, емоційного, а

подекуди, і до фізичного впливу; друге, чоловіки можуть доволі часто мати певні сексуальні проблеми або проблеми з адекватною статево-рольовою самоідентифікацією, що призводить до домінуючої ролі жінки у стосунках, а відтак чоловік стає практично абсолютно підлеглим, безпорадним, залежним від жінки» [7].

Індивідуально-психологічні особливості дітей-жертв домашнього насильства, як зазначають спеціалісти, можна диференціювати на «вроджені або біологічно обумовлені та набуті, що сформовані вихованням або соціальною ситуацією розвитку, насамперед впливом сім'ї» [7].

Підкреслимо, що вивчення особи-жертви домашнього насильства, розуміння індивідуально-психологічних особливостей таких жертв, їх «поведінки, взаємовідносин з оточуючими, характеру, схильностей та звичок є підставою для побудови основної версії про особу, що вчинила кримінальне правопорушення» [8, с. 28], тобто через характеристику жертви ми можемо вибудувати вже криміналістичний портрет кривдника, що може допомогти на етапі досудового розслідування.

Під час досудового розслідування досить значна частина інформації, що є важливою для процесу доказування, отримується саме під час допиту потерпілих від домашнього насильства та можливих свідків. Маємо бути свідомими того, що прояви домашнього насильства мають певну специфіку. А відтак, жертви, які мають бути допитані та від яких представники органів досудового розслідування можуть отримати лівову частку інформації, через свій емоційний стан можуть «закритися» та не повідомити потрібну та важливу інформацію, оскільки вони отримують, як правило, не лише фізичні, а і психологічні травми. Отже маємо потребу у фахівцях високого рівня підготовленості, які уповноважені на проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, допиту. «Саме інформаційно-психологічний процес спілкування під час проведення допиту, встановлення контакту між слідчим та особою, що допитується, відіграє важливу роль в отриманні необхідної інформації для встановлення істини по справі. Підготовка до допиту має містити не лише знання матеріалів справи, а й детальне вивчення даних про особу допитуваного та складання плану допиту» [9, с. 140].

Відтак, знання портрету жертви домашнього насильства є важливим на етапі підготовки та планування допиту, оскільки така інформація та її розуміння є необхідними для встановлення психологічного контакту з потерпілим. В свою чергу встановлення психологічного контакту з жертвою домашнього насильства є принциповим, адже допит таких потерпілих, дітей, які стали свідками домашнього насильства у різних його формах, і по суті, згідно до положень чинного законодавства, теж являються потерпілими, є емоційно складним. Під час допиту жертв домашнього насильства доцільно отримувати інформацію, щодо подій, які передували домашньому насильству та подій, що

відбувалися після, і ось тут дуже важливо враховувати специфіку психоемоційного стану, можливі вади та поведінкові особливості жертви домашнього насильства.

Висновок.

1. Жертва домашнього насильства є фізичною особою, яка зазнала певних негативних наслідків (фізичного, психологічного, сексуального, психоемоційного, економічного характеру) як результат вчинення щодо неї проявів домашнього насильства, незалежно від того чи визнана така особа потерпілою у встановленому законом порядку та чи вважає себе такою, що зазнала шкоди внаслідок домашнього насильства.

2. Жертви домашнього насильства (жінки, діти, чоловіки) мають як спільні, так і відмінні характерні ознаки.

3. Визначення та розуміння портрету жертви домашнього насильства, поперше, допомагає встановити психологічний контакт з нею під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, допиту, що є важливим для належного та якісного проведення досудового розслідування; по-друге, допомагає висунути криміналістичні версії щодо особи кривдника.

Література

1. Албул С. В Україні минулого року кількість випадків домашнього насильства зросла на 20%. *LB.ua*. URL: https://lb.ua/society/2024/03/30/606130_ukraini_minulogo_roku_kilkist.html.
2. Коваленко А. ОГП: Кількість випадків домашнього насилля в Україні за рік зросла на 80%. *Українська правда*. 3 жовтня 2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/v-ukrajini-pobilshalo-vipadkiv-domashnogo-nasillya-na-80-bilshe-nizh-za-2023-rik-304084/>.
3. Виговський Д., Нікіфорова Т. Окремі питання кримінологічного визначення поняття «жертва злочину». *Університетські наукові записки*. 2020. Том 19. № 1 (73). С. 175-183 DOI 10.37491/UNZ.73.15.
4. Степанюк Ольга Жінки потерпають від домашнього насильства більше, ніж чоловіки – «Ла Страда-Україна». 4.10.2024. URL: <https://hromadske.radio/news/2024/10/04/zhinky-poterpaiut-vid-domashnoho-nasyilstva-bilshe-nizh-choloviky-la-strada-ukraina>.
5. Павленко Т.А. Портрет жертви домашнього насильства: деякі аспекти. *«Право та економіка України»: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (11–12 грудня 2024 р.)*. Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. 2024. С. 207-210.
6. Авраменко С.М., Мельник А.Р. Портрет жертви домашнього насильства та його особливості в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип.81. Ч. 2. 2024. С. 244-249 DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.38>.
7. Загальні індивідуально-психологічні особливості жертв насильства в сім'ї. Печерська районна в місті Києві державна адміністрація. *Офіційний вебпортал*. 10 червня 2015 р. URL: <https://pechersk.kyivcity.gov.ua/news/zagalni-individualno-psikhologichni-osoblivosti-zhertv-nasilstva-v-sim039i>.
8. Резнікова О.І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: *дис...канд. юрид. наук*. 02.00.09. Харків, 2015. 239 с.
9. Корабель М.Г., Павленко Т.А. Допит свідків та потерпілих осіб від окремих категорій воєнних злочинів та злочинів агресії. *Зб. наук. пр. Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Право. Харків. № 40. С. 137-142 DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.40.16>.